

УДК 316.01: 316.47: 316.3

ПОЛІТИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Владислав Варинський

*Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського”, кафедра політичних наук
вул. Старопортофранківська, 26, 65020, Одеса, Україна
e-mail: N1ce992@mail.ru*

Проаналізовано процес накопичення соціального капіталу. Досліджуються механізми формування соціального капіталу. Наголошується на значущості формування соціальної довіри та норм соціальної взаємодії, значенні активного соціального діалогу влади з населенням у різних сучасних діалогових формах політичної комунікації.

Ключові слова: громадянське суспільство, довіра, механізм формування, соціальний капітал.

Key words: civil society, trust, mechanism of formation, social capital.

Розвиток усієї соціальної системи безпосередньо пов'язаний із рівнем та якістю соціального капіталу. Р. Патнем акцентує, що “з точки зору політичної стабільності, ефективності урядів і навіть економічного прогресу, соціальний капітал може виявитися ще важливішим чинником, ніж економічні або людські ресурси” [10, с. 304].

Процес накопичення соціального капіталу – надзвичайно тривалий і трудомісткий; як і фінансовий капітал, соціальний капітал зростає там, де він уже існує. Там, де його немає, він накопичується або дуже повільно або зовсім не збільшується; розгубити ж його можна відносно швидко. Від фінансового капіталу соціальний відрізняється в одному: його не можна позичити, він не виникає миттєвим переданням. Його цілеспрямоване формування і нарощування в просторі міжособових, міжгрупових зв'язків і стосунків дає змогу знайти шлях до гармонізації політичних, соціальних, економічних інтересів, покращити можливості їхнього раціонального виявлення на державному рівні. Наявність соціального капіталу безпосередньо впливає на досягнення стабільності в суспільстві й сприяє демократичному розвитку, а його відсутність, роз'єднаність гальмує розвиток громадянського суспільства. Нестача соціального капіталу порушує соціально схвалювані зв'язки між групами населення, ускладнює взаємодію та кооперацію між ними, скорочує легальні економічні можливості та соціальні ресурси, відкриває шлях до асоціальної поведінки, тому вагомий чинник асоціальних явищ в Україні (поряд із іншими соціально-економічними чинниками) – дефіцит соціального капіталу [7, с. 142]. Аналіз способів його накопичення, методів стимулювання виокремлюється, з огляду на сказане, у важливе завдання вітчизняної політичної науки.

Проблеми механізмів активізації соціального капіталу, зокрема формування механізму соціальної довіри започатковують П. Бурдье, Дж. Коулмен, Р. Патнем, Ф. Фукуяма та інші зарубіжні вчені. В Україні тематика, незважаючи на популярність теми соціального капіталу в цілому, є нова, оскільки механізми активізації розглядаються більше в площині економічної та соціологічної науки і становить нову

сторінку політичної науки, але перші кроки в дослідженні проблематики представлені вченими проблематики е-демократії, соціального партнерства, реформування державного управління, теоретиків громадянського суспільства (А. Береза, О. Крутий, А. Круглашов, Н. Левчук, А. Митко, Т. Таран, Ю. Савка та ін.).

Соціальний капітал має особливу природу, інші закони та закономірності розвитку, формується на основі жертвовності громадян і зростає залежно від того, наскільки його витрачають. Одержані надбання перебувають у власності всього суспільства. Цей капітал може використати не лише той, хто напружує його внаслідок власного часу, енергії, здібностей і талантів, а й будь-який інший громадянин, що активно залучився до процесу його виробництва. Людина накопичує соціальний капітал у спільній творчій діяльності з іншими, передає його іншим у вигляді мудрості життя, матеріалізованих результатів праці, котрі слугують прикладом для здійснення соціально значущих учинків. Якщо індивідуальний соціальний капітал людини не став цінністю для інших, не отримав визнання та попиту в суспільстві, то він і не є таким. З моменту громадського визнання індивідуальний соціальний капітал починає істинний рух у суспільстві, набуваючи стрімкого розвитку і зростання.

Механізми формування соціального капіталу можна розділити на: 1) механізми творення та закріплення соціальних норм, зокрема і норм соціальної взаємодії; 2) механізми формування соціальної довіри. Україна перебуває у пошуку механізмів і першої групи, і другої. Отже, постають проблеми: 1) пошуку нових форм взаємодії органів державної влади й інститутів місцевого самоврядування з громадянським суспільством; 2) налагодження системи інформування населення про діяльність влади, намагання забезпечити сталий зворотний зв'язок між інститутами влади та громадянами у межах формування культури державно-громадського управління; 3) можливості використовувати механізми та інструментарію електронної демократії на центральному і місцевому рівнях державного управління; 4) запровадження механізмів громадської експертизи; 5) запровадження інших сучасних діалогових форм політичної комунікації [1; 4; 6].

Систематична взаємодія громадських організацій із органами державного управління й інститутами місцевого самоврядування утворює постійну та різнобічну комунікацію між владою і громадянами, забезпечує дефіцитний в умовах нашої країни сталий зворотний зв'язок, а через нього – налагоджені канали й отримання управлінням своєчасних реакцій суспільства на дії або бездіяльність влади, що становить важливий стимул її вдосконалення [4]. Однак нині відсутня дієва система залучення громадян до розроблення управлінських рішень. Традиційні форми взаємодії (відділи роботи із зверненнями громадян) втрачають актуальність, а сучасніші форми, наприклад, реалізація громадянами своїх прав щодо управління територією через участь у діяльності громадських рад при органах виконавчої влади та місцевого самоврядування, не мають достатньої підтримки [5]. Найзручнішою для громадян формою впливу на місцевий розвиток залишається участь у виборах місцевих рад, а в європейських країнах запорукою успішного розвитку стає активний соціальний діалог влади з населенням у різних його формах.

До форм такого діалогу належить створення громадських рад при органах виконавчої влади. Це звична практика країн, котрі сповідують демократичні принципи управління. Так, у Данії поширена практика призначення членів

консультативних органів [1, с. 248], в Естонії діє Єдина комісія уряду та представників об'єднань громадян, завданнями якої є виконання програми діяльності з реалізації Концепції розвитку громадянського суспільства [1, с. 249]. В ЄС існує практика консультування з громадськістю (у тому числі з бізнес-середовищем) у процесі прийняття рішень, вона стала обов'язковою умовою для органів Союзу одразу після прийняття Амстердамської угоди (1997 р.): проведення широких консультацій і публікування проектів документів для їхнього обговорення зацікавленими сторонами до прийняття. Певні кроки зроблені й в Україні, але потребує оцінки ефективність їх впровадження. Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 було затверджено «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики».

Партнерство держави та громадських рухів слугує не лише зміцненню існуючого громадянського суспільства, а й накопиченню соціального капіталу та подальшому їх розширенню. Розвиток соціального капіталу через активізацію участі населення в суспільному житті становить важливу частину концепції громадянського суспільства. Вагомий аспект соціального капіталу полягає в здатності до створення об'єднань і взаємодії [2], що зумовлено культурною специфікою, ступенем довіри. Взаємодія держави та громадянського суспільства максимально продуктивна, коли держава й громадянське суспільство зрілі, а громадяни соціально активні. Це – пріоритетні завдання, на досягнення котрих мають бути спрямовані всі основні ресурси країни.

Удосконаленню соціального капіталу сприяє розвиток е-врядування, що покращує демократичність врядування через інтерактивну (відкритішу й учасницьку форму) взаємодію з іншими суспільними акторами: діяльність в он-лайн поліпшує доступ громадян до урядової інформації, послуг і порад для забезпечення участі громадян і задоволення процесом урядування. Так, урядовий портал Сінгапура не лише надає інформацію про державні органи, а й дає змогу зробити певні дії, для яких раніше населення було змушене відвідувати державні установи. Е-врядування стало синонімом сучасної інноваційної держави. Її центральні елементи – якість, довіра і швидкість. Методи е-врядування трансформували уряди, зробивши їх більш доступнішими для громадян, підзвітнішими, ефективнішими й прозорішими. Належно застосовані механізми е-врядування здатні зцементувати взаємини між урядом і громадянами, а відтак допоможуть урядам завоювати суспільну довіру через здійснення політичного курсу, сформованого під впливом громадської участі. Тому уряди всього світу активно сприяють запровадженню методів е-врядування у всі сфери зв'язків зі своїми громадянами. Наріжним каменем у цих зусиллях постає надання інформації широкій громадськості. Одним із аспектів е-врядування є залучення громадян до оприйняття важливих стратегічних рішень із питань державного та регіонального розвитку внаслідок референдуму, обговорення рішень міської ради, парламенту за посередництвом форумів, блогів і чатів [9].

Зростанню соціального капіталу, на нашу думку, сприятиме переформатування громадянина в е-громадянина, попри усю складність такого процесу з огляду на ще недостатню комп'ютеризацію суспільства загалом і (порівняно з розвинутими країнами) низький відсоток користувачів Інтернету. Згідно зі статистичними даними Інтернет-асоціації України, зібраними наприкінці 2012 р., у

нашій державі нараховується майже 19,7 млн осіб віком старше 15 років, що використовують мережу регулярно. У компанії "In Mind Factum group" підраховали: наприкінці 2012 р. рівень проникнення Інтернету на території України становив майже 44%. Проблеми: регіональний розподіл кількості інтернет-користувачів дуже нерівномірний; 52% інтернет-користувачі – жителі міст із кількістю населення понад 100 тис. осіб, а в селах – 19%, хоча кількість українських селян-користувачів мережі нестримно зростає [13].

З огляду на тенденцію кількісного розростання мережі Інтернет Україною, можна прогнозувати формування національного е-громадянина, який активно реалізовуватиме свої права та виконуватиме обов'язки саме за допомогою використання інформаційних технологій (е-вибори, е-консультації, е-нормотворення та інші техніки е-участі) [8]. Однак досягнення такого завдання потребує розроблення методики стимулювання використовувати можливості Інтернету саме для громадських ініціатив, дебатів, публічних обговорень, тобто усього, що формує соціальний капітал, а не лише перегляду фільмів чи приватного спілкування у соціальних мережах.

Е-громадяни – активні інтернет-користувачі, для реалізації своїх прав і виконання певних обов'язків можуть активно застосовувати такий інструмент сучасної демократії та новий засіб політичної комунікації, як блог – веб-сайту з регулярним оновленням записів, зображень, використання мультимедіа. Їх значущість для зростання саме соціального капіталу полягає в тому, що блоги зазвичай публічні й передбачають сторонніх читачів, котрі можуть вступати в публічну полеміку з автором (у відгуках до блог-запису або в своїх блогах), вони створюють відчуття "віртуального віче" (Л. Лессиг), на якому учасники не зібрані водночас і розмови яких можуть бути і незв'язаними.

Потужний інструмент взаємодії між державою та громадянським суспільством за посередництвом сучасних інформаційно-комунікаційних технологій – е-консультації у численних формах (web-сторінка, де подаються вибрані запитання від громадян із відповідями за підписом осіб уповноважених на прийняття рішень в організації; можливість коментувати розміщені в он-лайн статті чи документи; on-line секція для запитань запрошеним особам; on-line конференції (1–3 тижні), що дає змогу віртуально зібрати учасників віддалених фізично один від одного; використання on-line інструментів (списки розсилки е-поштою); чат, який завдяки розвинутому програмному забезпеченню допомагає взаємодіяти в реальному часі, навіть тоді, коли інтенсивність діалогу обмежена; цим завойовується достатньо велика аудиторія в специфічний час; on-line опитування та дослідження і под.).

Одним із шляхів активізації взаємин між особою та владою, їхнього зближення та формування довіри населення до влади можна розглядати модель державного управління е-уряд, ґрунтовану на використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій із метою підвищення ефективності й прозорості влади, а також установа суспільного контролю над нею. Ця модель не лише дає змогу підвищувати ефективність урядів, а й демократизувати процедуру надання послуг громадянам. Е-уряд як єдина модернізована система спроможна до об'єднання всіх державних органів, котрі надаватимуть послуги населенню (фізичним особам, компаніям, підприємцям) за допомогою Інтернету, електронних терміналів чи навіть мобільного телефону.

На нашу думку, реалізація технологій формування соціального капіталу передбачає регулярне інформування громадян про діяльність державних органів влади, адже довіра формується від прозорості й відкритості, вільної циркуляції інформації. Сучасній владі важливо дотримуватися пріоритетів взаємодії з інститутами громадянського суспільства, вміти зрозуміти інтереси цих груп і своєчасно підтримати їх цінні починання. Влада має бути зацікавлена в отриманні зворотної реакції на свої новації, бо дає змогу перевіряти життєздатність рішень, і коригувати на різних стадіях реалізації (залучити механізми е-демократії).

До компонентів системи заходів формування соціального капіталу належить підтримка громадсько-політичних рухів, котрі мають бути чинниками, що допомагають державній владі визначити та розв'язати актуальні проблеми, які в подальшому дадуть змогу отримати підтримку суспільства. Готовність громадян до участі в громадських рухах, з одного боку, засвідчує високий рівень соціального капіталу в суспільстві, з іншого – саме ця участь формує соціальний капітал, що є однією з головних складових високого рівня політичної участі населення [12].

Дієвий механізм формування соціального капіталу, на нашу думку – розвиток громадського телебачення, яке висвітлює життя громади. Ефективні форми взаємодії представників публічної влади та громади: проведення регулярних консультацій влади з організаціями громадянського суспільства та мешканцями громади; спільна робота у колективних органах (радах, колегіях, комісіях, комітетах та ін.); кампанії громадського лобіювання й інформування громади про діяльність органів влади; здійснення громадських слухань; ініціювання місцевих ініціатив представниками територіальної громади, моніторинг діяльності органів влади представниками інститутів громадянського суспільства; проведення громадської експертизи органів виконавчої влади; написання інформаційних запитів [11]. Нині саме соціальне партнерство постає одним із механізмів формування соціальної довіри, соціальної взаємодії, ефективним інструментом узгодження інтересів і державних, і громадських, некомерційних, і комерційних соціальних структур. Це механізм демократії, який не пов'язаний із боротьбою за владу, спосіб конструктивної взаємодії для розв'язання соціальних проблем, «вигідний» для кожного сектора окремо (державного, комерційного та некомерційного) і населення території, де воно реалізується, загалом.

Коли дотримуватися тези, що соціальний капітал формується з приватного капіталу особи (індивідуального капіталу людини), то революційні й воєнні події 2013–2014 рр. істотно змінили багатьох: визріло усвідомлення потреби змін, але власними зусиллями. Гаслами висувається самоорганізація, розширення кола відповідальності кожного за звичні межі – до громади, держави. Укріплюється усвідомлення персональної відповідальності за власне життя, успіх, добробут. Укорінюється потреба брати відповідальність за свою роботу, обіцянки та своїх близьких. Убивання вірусу байдужості всередині себе, активізація зв'язків між людьми – рішучий стрибок до якісно-кількісного зростання соціального капіталу. За екстраординарних обставин досягнута довіра громадян один до одного є кроком до згуртування, спільної справи, отже, і соціального капіталу українців. На нашу думку, саме довіра доповнена усвідомленою потребою активної позиції, оголошеним протестом бездіяльності сьогодні єднає окремі індивідуальні капітали людей на рівні трудових колективів, громадських рухів, національних і державних співтовариств.

Класик проблематики соціального капіталу, американський професор Дж. С. Коулмен акцентував: соціальний капітал – це «потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, що формується в міжособистісних відносинах: зобов'язання та очікування, інформаційні канали і соціальні норми» [3, с. 124]. За такої активної взаємодії індивідуальний соціальний капітал людини стає цінністю для спільноти, отримує визнання та попит. На відміну від капіталу фінансового, соціальний капітал за витрачання тільки зростає: що інтенсивніша практика кооперації та взаємопідтримки, то міцніша й ефективніша мережа солідарності, більша маса взаємної довіри. Водночас накопичення соціального капіталу підсилює ефективність інших видів капіталу.

Проблема соціального капіталу як суспільної основи легітимності влади багатоаспектна для перспективних досліджень у царині політичної науки. Потребує вивчення вплив соціального капіталу на політичну модернізацію України (зворотний зв'язок влади та суспільства, забезпечення групової та індивідуальної участі громадян у політичному житті та ін.).

Список використаної літератури

1. *Бережа А. В.* Реформування публічної влади: сучасні концепції та політична практика : монографія / А. В. Бережа. – К. : Логос, 2012. – 360 с.
2. *Бондаренко М. Ю.* Соціальний капітал як основа розвитку громадянського суспільства / М. Ю. Бондаренко // Державне управління: теорія та практика. – 2011. – №2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Bondarenko.pdf>
3. *Коулман Дж.* Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122–139.
4. *Круглашов А. М.* Громадські ради як комунікатор між владою та організованою громадськістю: регіональний досвід і потенціал розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/commentaries/expert_opinion/anatolii-kruglashov/grtencial-rozvitku.htm
5. *Крутий О. М.* Сучасний стан діалогової комунікації між органами державної влади та громадськістю в українському суспільстві [Електронний ресурс] / О.М. Кутій // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – №2. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=386>
6. *Лациба М. В.* Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади: крок за кроком / М. Лациба, О. Хмара, О. Орловський; Укр. незалеж. центр політ. досліджень : Порядок проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: від А до Я: матеріали тренінгу, Дн. : [б.в.], 2010. – С. 16– 17.
7. *Левчук Н. М.* Асоціальні явища як наслідок дефіциту соціального капіталу в Україні / Н. М. Левчук // Укр. соціум. – 2011. – Вип 1. – С. 135–147.
8. *Митко А.* До питання про е-голосування / А. Митко // Політологічні та соціологічні студії: Т. XI. Теорія та історія політичної науки: світовий та національний досвід : зб. наук. праць; наук. ред. А. М. Круглашов. – Чернівці: Букрек, 2012. – С. 266–273.

9. Митко А. Електронна демократія в дії / А. Митко // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. – № 20 (217). – С. 20-23. – (Серія «Міжнар. відносини»).
10. Патнем Р. Д. Творення демократії. Традиції творення громадської активності в сучасній Італії / Р. Д. Патнем, Р. Леонарді, Р. Й. Нанетті. – К. : Основи, 2001. – 302 с.
11. Результати загальноукраїнського експертного опитування «Соціальний капітал сьогодні: стан розвитку ОГС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/expert_polls_report_social_capital_Sep-Oct2011.pdf
12. Савко Ю. Громадянське суспільство, соціальний капітал і політична участь / Ю. Савко // Вісн. Львів. ун-ту. – 2002. – Вип. 4. – С. 151-159.
13. Скільки українців користуються Інтернетом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://acf.ua/news_galuz/skilki-ukra%D1%97nciv-koristuyutsya-internetom#

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2014

Прийнята до друку 10.05.2014

POLITICAL MECHANISM FOR FORMATION OF SOCIAL CAPITAL

Vladyslav Varyns'kyu

State institution Southern National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky
(Odesa), department of political sciences
Staroportofrankivska st., 26, 65020, Odesa, Ukraine
e-mail: N1ce992@mail.ru

Analyzed the accumulation of social capital. Study the mechanisms of social capital formation. Notes the significance of the formation of social trust and norms of social interaction. Emphasizes the importance of an active social dialogue between the governments, with a population in various modern forms of political communication dialog.

Keywords: civil society, trust, formation mechanism, social capital.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА

Владислав Варинский

Государственное заведение “Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского”, кафедра политических наук
ул. Старопортофранковская, 26, 65020, Одесса, Украина
e-mail: N1ce992@mail.ru

Проанализирован процесс накопления социального капитала. Исследуются механизмы формирования социального капитала. Отмечается значимость формирования социального доверия и норм социального взаимодействия, значение активного социального диалога власти с населением в различных современных диалоговых формах политической коммуникации.

Ключевые слова: гражданское общество, доверие, механизм формирования, социальный капитал.